

הרב יעקב אריאל

בדיקת חום בשבת

שאלה

יהודי מארה"ב יידע אותי שהשלטונות מוכנים לאפשר חזרת המתפללים לבית הכנסת, בתנאי שכל מתפלל יכניס את אצבעותיו למתקן שימדוד את חומו לפני כניסתו לשם. נשאלתי אם מותר לעשות זאת בשבת.

א. מלאכת כותב

מבחינת הרישום אין כאן מלאכה דאורייתא, אין כאן כתיבה בדיו (או בחומר אחר) על נייר (או על משטח אחר), אלא לכל היותר שינוי זוויתיהן של המולקולות היוצרות רושם של רישום, ודבר זה הותר.¹ וזו כתיבה שאינה מתקיימת. יחד עם זאת, יש כאן סגירת מעגל חשמלי. אומנם לדעת ה'חזון איש'² הדבר אסור מהתורה מדין 'בונה', אך לדעת רוב הפוסקים הדבר אסור מדרבנן (בעיקר משום 'מוליד דבר חדש').³ גם עצם המדידה אסורה בשבת, ואין היתר לעבור על איסורי דרבנן גם לצורך מצווה, ואפילו לא לצורך מצווה דאורייתא כגון שופר,⁴ קל וחומר שלכאורה יש לאסור לצורך תפילה בציבור.

ב. 'מסייע לדבר עבירה'

ראיתי למי שכתב שהמלאכה נעשית ע"י המכשיר והאדם רק 'מסייע שאין בו ממש', כגויה הנוטלת ציפורניים לאישה טובלת ששכחה ליטול ציפורניים בערב שבת, ובכך יש מחלוקת בין הש"ך לבין הט"ז.⁵ הט"ז שם (יו"ד סי' קצח ס"ק כא) כותב, וזו לשונו: אע"פ שהעובדת כוכבים חותכת מ"מ אותה ישראלית מסייעת לה על ידי שמטה לה את ידיה וכאילו היא עושה מלאכה זו שאסורה מדאורייתא בשבת ויו"ט וכהיא שמצינו בסימן קפ"א לענין הקפת פאה שגם הניקף חייב אם סייע בדבר שמטה עצמו אליו להקיפו כו' וזה א"א להשמר ממנו כשתניח לחתוך הצפרנים להעובדת כוכבים בלי הטיית הישראלית את ידיה אליה... הש"ך ב'נקודות הכסף' (לשו"ע שם, ד"ה בט"ז ס"ק כא) חולק עליו:

1. ר' שמירת שבת כהלכתה פרק טז סעי' כד.
2. חזו"א, או"ח סי' נ ס"ק ט.
3. ר' מאורי אש השלם, אוצרות שלמה, תש"ע, ח"ב עמ' תתסה-תתפז.
4. ר"ה לב ע"ב.
5. ש"ך וט"ז, לשו"ע, יו"ד סי' קצח סעי' כ.

דכאן לא שייך מסייע, דדוקא בהקפה דאחד המקיף ואחד הניקף במשמע... אבל בשאר אזהרות לא שייך לומר דחייב משום מסייע, דמסייע אין בו ממש. והכי איתא להדיא בפרק המצניע [שבת] דף צ"ג [ע"א] ובפרק ב' דביצה דף כ"ב [ע"א] דמסייע אין בו ממש לענין שבת ומותר אפילו לכתחלה, והוא מוסכם מכל הפוסקים, ע"ש.

במקרה המתואר לעיל, הגויה עושה את כל המלאכה, והישראלית רק מגישה לה את האצבע. לעומת זאת בנד"ד אומנם אין אדם שעושה את המלאכה, אך יש מכשיר שמגיב אוטומטית לכל מגע, והישראל הוא המפעיל את המכשיר בהגשת האצבע. אולי אפשר לדמות את נד"ד למה שכתב ה'מגן אברהם'⁶ שהכנסת החיטים לתוך רחיים המסתובבות מאליהן אינה מלאכה, אך גם הוא לא התיר לכתחילה אלא רק פטר מחיוב. וכבר כתבו האחרונים (ה'חתם סופר'⁷ ו'נתיב חיים'⁸) שמלאכת טוחן במשכן הייתה ברחיים של יד, ולכן רחיים של מים שאין בהן מעשה אינן אסורות מהתורה. ועוד, שם הטחינה נעשית מאליה, האדם רק מניח את החיטים, ואילו כאן הוא מפעיל מכשיר חשמלי במו ידיו. לכן בנד"ד גם הש"ך יודה שהדבר אסור.

ג. צורך חולה

אומנם לצורך חולה התירו למדוד חום ע"י הנחת מדחום מתחת ללשון, והמדידה נעשית מאליה,⁹ אך במקרה כזה אין שום מלאכה אלא מדידה גרידא, ולצורך חולה התירו. אלא שבנד"ד יש נוסף למדידה הפעלת מכשיר חשמלי. ועוד, במדידה רגילה מדובר באדם שלא מרגיש בטוב וחל עליו דין חולה, ועליו לדעת מהי דרגת חומו. זהו צורך רפואי. אך מי שחש בטוב ורק צריך לוודא שאכן הוא בריא ורשאי להיכנס לבית הכנסת, מה ההיתר שלו למדוד חום?

ולכאורה יש לומר שמטרת הבדיקה היא למנוע הדבקה שיש בה חשש לפיקוח נפש, ולצורך פיקוח נפש הבדיקה מותרת. אלא שהתפילה במניין, על אף חשיבותה, אינה מצדיקה את המדידה בשבת. אומנם ניתוקם של המתפללים מבית הכנסת יוצר תחושת בדידות דווקא במקום הרגיש של ערך התפילה בציבור, ונוסף על שונאינו הניתוק מהמשפחה ומהקהילה. התפילה במניין היא צורך גדול גם לעצמם וגם לכלל ישראל הזקוק לישועה ולתפילת רבים. עם זאת השבת היא החשובה שבמצוות התורה. המחלל שבת מתנתק בעצם מכלל ישראל. אין הצדקה לחילול שבת, גם אם הוא רק מדרבנן. התפילה בציבור עם כל חשיבותה אינה חובה גדולה כל כך שבגללה יש לחלל שבת. וכי אומרים לאדם חטא בכדי שתזכה?¹⁰ לכאורה, עדיף שייכבד וישב בביתו.

6. מגן אברהם, סי' רנב ס"ק כ.

7. חידושי החתם סופר, שבת יח ע"א ד"ה ובגיליון מג"א.

8. נתיב חיים (וייל), סי' רנב ס"ק כ.

9. שמירת שבת כהלכתה, פרק מ סעי' ב.

10. ר' מנחות מח ע"א.

ד. מחלוקת הרז"ה והרמב"ן

נראה אולי להקיש זאת למחלוקת הרז"ה¹¹ והרמב"ן¹² במסכת שבת פרק ר' אליעזר דמילה לגבי 'תינוק דאשתפוך חמימיה', אם מותר למול אף שאח"כ יהיה צורך לחלל שבת בחימום מים. לדעת הרז"ה אסור למול את התינוק בידיעה שאח"כ יצטרכו להרתיח עבורו מים בשבת, ואילו לדעת הרמב"ן מצווה למול גם אם אח"כ יחללו שבת. לדעת הרז"ה עדיף להימנע מלהתפלל בציבור כדי למנוע חילול שבת, ולדעת הרמב"ן מותר לו ללכת לבית הכנסת אף על פי שידוע לו שיצטרכו לחלל שבת. אומנם שם הוא עושה תחילה מעשה שמותר בשבת, אלא שכתוצאה מהמעשה ייווצר מצב של פיקוח נפש המצריך ביטול בשבת. כאן המצב הוא הפוך - כדי להתפלל הוא מקדים ועושה מלאכה. ולשון הר"ן בשם הרמב"ן היא 'אין למצוה אלא שעתה', כלומר מכיוון שכרגע עומדת לפניו מצוות מילה, הוא חייב לקיימה, מבלי להביא בחשבון את התוצאה שיצטרך אחר כך לחלל שבת משום פיקוח נפש. לפי זה בנד"ד לדעת הרמב"ן אין לחלל שבת לצורך תפילה, אך הרז"ה - ייתכן לומר שסברתו הפוכה. לדעתו, 'איזהו חכם הרואה את הנולד', ולכן הוא דוחה מצווה חמורה שנכרתו עליה י"ג בריתות בגלל התוצאה שהיא חילול שבת, ואם כן לשיטתו יש לומר שבנד"ד מותר לחלל שבת כדי לקיים אח"כ תפילה בציבור. ה'משנה ברורה'¹³ פסק כדעת הרז"ה וכתב¹⁴ שרוב הפוסקים חולקים על הרמב"ן. אומנם שם הרתחת המים היא מלאכה דאורייתא, ולכן צריך לדחות מפניה מצוות מילה שגם היא מהתורה, וכאן התפילה במניין היא רק מדרבנן, וגם המדידה אסורה רק מדרבנן. השקלול הוא אפוא שווה שם וכאן. שם גם המצווה וגם האיסור הם מהתורה, כאן גם המצווה וגם האיסור הם רק מדרבנן.

ה'משנה ברורה' עצמו הוסיף סייג לדעת הרז"ה, שיש לאסור את קיום המילה ולהימנע ממנה כשהיה אפשר להכין את הרפואה לפני שבת.¹⁵ הר"ן¹⁶ כתב שבמצווה קבועה מסתבר כדעת הרמב"ן. אצלנו מדובר במצווה קבועה שאי אפשר היה לקיימה בערב שבת, וגם לא את הבדיקה, ומדידה שאסורה רק מדרבנן הותרה לצורך חולה. אומנם כאן לא מדובר בחולים, אלא בצורך לוודא שרק הבריאים ייכנסו לבית הכנסת, אך אנו נמצאים בשעת מגפה עולמית וכולנו במצב של ספק בריאים ייכנסו חולים. יש חשש חמור להדבקה, ולכן ראוי להרבות בבדיקות ולוודא מי באמת חולה, כדי להציל אחרים מהדבקה.

11. המאור הקטן, שבת דף נג ע"א מדפי הרי"ף.

12. מלחמות ה', שבת דף נד ע"א מדפי הרי"ף; וע"ע עוד חידושי הרמב"ן, שבת קלד ע"ב ד"ה הלכה כראב"ע.

13. משנ"ב, סי' שלא ס"ק כד.

14. שער הציון, במשנ"ב שם, ס"ק טז.

15. ואכן הרמב"ן מביא ראיה ממי שלא שחק כמון בע"ש, משמע קצת שהחולקים עליו עוסקים ג"כ בחמין שנשפכו בע"ש, אך אם נשפכו בשבת אולי גם הם יתירו.

16. ר"ן, שבת דף נג ע"א מדפי הרי"ף.

ה. 'הטא כדי שתזכה ויזכה חברך'

הבאנו לעיל את הגמרא (מנחות מח ע"א), שם נאמר: 'וכי אומרים לאדם עמוד וחטא כדי שתזכה?', בדומה לזה במסכת שבת (ד ע"א): 'וכי אומרים לאדם חטא כדי שיזכה חברך?'. וכתבו התוספות¹⁷ שלצורך מצווה דרבים 'אומרים לאדם חטא כדי שיזכה חברך', והביאו ראיה מר' אליעזר ששחרר את עבדו כדי להשלים מניין.¹⁸ בנד"ד האיסור הוא מדרבנן, וגם מצוות התפילה בציבור היא מדרבנן. השקלול דומה. ומכיוון שמדובר ב'מצווה דרבים' - 'אומרים לאדם חטא' כדי שתקיים מצווה דרבים, כי ללא בדיקות יתבטל המניין לגמרי ותבוטל מצווה דרבים. אלא שיש להקשות, הרי גם על האיסור עוברים רבים! ויש להשיב שעל האיסור עובר כל אחד ואחד כאדם פרטי, והתפילה במניין היא של הציבור כולו בתורת ציבור. מניין אינו רק אוסף של עשרה אנשים פרטיים. הוא לא רק כמות גדולה יותר, הוא איכות אחרת. יתרה מזאת: האיסור לשחרר עבד הוא מהתורה, ובכל זאת התירו איסור דאורייתא לצורך תפילה במניין. והרא"ש¹⁹ דחה את סברת האומרים שהמדובר שם ב'שבת זכור' שמצווה מן התורה לקרוא בתורה את הפרשה דווקא בציבור. וכן רוב המפרשים לא פירשו כדעת הרמב"ן ששחרור עבד הוא כעין 'לא תחנם'²⁰ ומותר לצורך מצווה. משמע שלצורך מצוות 'ונקדשתי בתוך בני ישראל' המתקיימת בתפילה במניין מותר לעבור אפילו על איסור דאורייתא, קל וחומר על איסור מדידת חום במכשיר חשמלי, אפילו ע"י רבים. כל זאת בפרט בגולה, שהמסגרת הקהילתית של יהודים קיימת רק בבית הכנסת. הוא המקום היחיד שבו מתגבשת קהילה יהודית, ודרכה יהודי שומר על קשר ליהדותו. הנתק הממושך מבתי הכנסת עלול לגרום לסכנה רוחנית ליהודים המצויים בלאו הכי בהידרדרות חמורה. לכן נלענ"ד שאם התנאי לחזרה לבתי הכנסת הוא בדיקות כנ"ל, מן הראוי לעשותן גם בשבת.

ו. מכשיר מדידה מתוצרת הארץ

כאן בארץ פיתח מכון 'צומת' מכשיר מדידה שאין בו חילול שבת, וכדאי לבתי הכנסת בגולה לרכוש אותו. המכשיר פועל על מסך LCD שבו אוסף מולקולות של גבישים נוזלים. המדידה נעשית ע"י שינוי זווית המולקולות, ואין כאן כתיבה כלל כנ"ל. מעלתו של המכשיר בכך שהוא פועל כל הזמן ללא הפסק. גם כשאין אדם שמכניס את ידו לתוך המכשיר למדוד את חומו, פעולת המדידה לא נפסקת. המכשיר מודד כל הזמן את הטמפרטורה שבסביבתו. הכנסת האצבע למכשיר לא סוגרת מעגל חשמלי ולא יוצרת פעילות חדשה של המכשיר, אלא רק מגבירה את הפעילות הקיימת כבר. וכבר התירו

17. תוספות, שבת ד ע"א ד"ה וכי.

18. ברכות מז ע"ב; גיטין לח ע"ב.

19. רא"ש, ברכות פ"ז ס' כ.

20. ר' הרב ש"ז מלובלין, מובא בס' זכר שמחה (במברגר) ס' רטו; וע"ע שו"ת הר צבי, זרעים ח"ב ס' מו-מז.

הפוסקים דבר זה על סמך הגמרא (ביצה כג ע"א) שאם יש כבר ריח בשיראין - מותר להגביר את הריח, ואין בכך משום 'מוליד' דבר חדש. זאת בדומה למכשיר שמיעה שהוא פתוח כל הזמן, וגם כשאין מי שמדבר הוא קולט רחשים מסביב. כשמישהו משמיע את קולו, גלי הקול רק מגבירים את עוצמת המכשיר. לכן נהוג להשתמש במכשיר שמיעה כשהוא מופעל מערב שבת. כך גם אבטחה ע"י טלוויזיה במעגל סגור - היא פועלת כל הזמן, וכשמופיעה דמות חדשה רק הדמויות משתנות, אך הפעילות הרגילה נמשכת. נוהגים כאן בארץ להשתמש בה בשבת בדרך לכותל המערבי, במערת המכפלה ועוד. וה"ה במדחום המדובר - הוא מודד כל הזמן את החום. הסימנים ניכרים מראש, ואין כאן יצירה של יש מאין. ע"י המדידה ה'כיתוב' נוצר לשנייה, ומייד נמחק. נראה שלצורך מצווה מותר להשתמש בו. צריך רק להבטיח שהמכשיר יתחיל את פעולתו מע"ש, שיפעל כל הזמן ללא הפסקה, שלא תהיה אפשרות לשנות בו דבר, ורק כשיכניסו לתוכו אצבע, הסימנים ישתנו ויראו את דרגת חומו של הנבדק. ויה"ר מלפניו שימנע את המגפה מנחלתו ומן העולם כולו.

ז. מצלמה בבית כנסת בשבת

בשולי הדברים ברצוני להעיר שהשימוש במכשירים חשמליים בשיטה זו של תגבור בלבד טעון שיקול דעת אחראי בכל מקרה לגופו. עסקנו כאן רק במקרי חולי, וכן לצורכי ביטחון, אך אין להשתמש במצלמה אלקטרונית, גם אם היא ערוכה מערב שבת, לצלם עלייה לתורה של בר מצווה. אפשר לצלם אותו קורא קטע ביום שני או חמישי, ואין צורך לצלם בשבת. זהו פתח לחילול שבת. אפילו השימוש ברמקול ערוך מראש עפ"י היתרו של הגר"ש ישראל, שהוא נחוץ הרבה יותר, כגון להשמעת דברי תורה וכדו', לא התפשט למעשה, בגלל החשש הנ"ל. ואפילו אם המצלמה נועדה למטרה ביטחונית ומצלמת בלאו הכי, לענ"ד אין להשתמש אח"כ בצילומים להנצחת אירועים כגון בר מצווה וכדו'. זהו פתח לחילול שבת.

